

РОЗДІЛ XIV. ПРОБЛЕМИ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 2-636 - 047.37

Руслан Басенко

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ORCID ID 0000-0001-9760-6321

DOI 10.24139/2312-5993/03.2024/386-402

ЦІЛІСНА ОСВІТА ОСОБИСТОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ СВІТОГЛЯДНИХ СИСТЕМАХ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ: НАУКОВО-ДОСЛІДНІ ТРЕКИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ КЛАСТЕРИ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті представлено опис та аналіз теоретико-методологічних засад історико-педагогічного дослідження ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості, які репрезентовано у розрізі чотирьох науково-дослідницьких треків: методологічний – опис та пояснення доцільності застосування методологічних підходів, оцінка рівня їхнього евристичного потенціалу; теоретичний – систематизація ключових концептуальних положень, які відіграють роль спрямовуючого вектору для проведення історико-педагогічної розвідки; методичний – визначення сукупності методів дослідження, пояснення специфіки їхнього застосування; науково-організаційний – окреслення процесуальної специфіки проведення наукового пошуку, конкретизація його етапів та очікуваних результатів. У методологічному науково-дослідному треку констатовано, що в дослідженні ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості центральну роль відіграє методологія історико-педагогічного підходу. Крім того, методологічний функціонал залучених науково-дослідницьких підходів представлено за п'ятьма методологічними кластерами: філософський (діалектичний, синергетичний, філософія просторово-часової континуальності); історіософський (цивілізаційний, лінійний); концептуальний (методологія історико-педагогічної компаративістики, антропологічний, соціокультурний, аксіологічний, діяльнісний, персоналістичний); структурний (системний, проблемний, парадигмальний); інтерпретаційний (історіографічний, джерелознавчий, герменевтичний, наративний, міждисциплінарний, функціонально-прогностичний). В описі методичних засад представлено особливості застосування загальнонаукових, емпіричних та спеціальних методів дослідження. Теоретичний трек акумулював ключові положення сучасної історико-педагогічної науки, які визначають галузеву специфіку історико-педагогічної реконструкції ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості. Науково-організаційний трек дає змогу описати процедуру та специфіку проведення історико-педагогічного пошуку. Зроблено висновки про те, що дотримання наукової методології дозволить присутньо відтворити зміст та шляхи реалізації ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості, реконструювати її феномен з урахуванням тогочасних умов та суспільних викликів в європейському державно-політичному та культурно-релігійному просторі.

Ключові слова: цілісна освіта, історико-педагогічний дискурс, методологія, методологічний кластер, методи історико-педагогічного дослідження, теоретичний підхід, етапи наукового дослідження, ранній Новий час.

Постановка проблеми. Аналізуючи розвиток вітчизняної гуманітаристики та стан наукових досліджень в галузі історії, культурології, педагогіки, соціології, все частіше можна почути критичні оцінки та констатацію наростання кризових явищ, які обумовлені як очевидними об'єктивними чинниками, так й не позбавлені негативної дії окремих галузево-суб'єктивних факторів. Під останніми ми розуміємо слабкий опір вчених тих чи тих галузей поступовій стагнації наукових досліджень, що відображається як в тривіальності їхньої тематики, так й засвідчується низькою якістю проведення наукових пошуків, а відтак й слабким ефектом від впровадження наукових розробок в практику. Така ситуація, на жаль, не оминає й історію педагогіки, яку останніми роками все частіше, за висловом сучасного методолога Нестора Гупана, «лихоманить». Вчений зазначає, що нині головними прогалинами в напрацюваннях істориків педагогіки є відсутність фундаментальних праць з методології історії педагогіки; нехтування дослідниками історіографічним, джерельним та методологічним складниками наукової розвідки; слабкий зв'язок між висновками історико-педагогічних досліджень та практичними потребами розбудови сучасної освіти (Гупан, 2017, с. 110, 114).

Більше того, неправильне сприйняття методологічного плюралізму почасти призводить до методологічного нілізму, не дає можливості вибудувати вірну методологічну основу історико-педагогічних пошуків, а побудова наукових студій на окремих, іноді зовсім не релевантних темі, дослідницьких пріоритетах, вихолощує зміст «історичного» в «історико-педагогічному» або ж навпаки (Ваховський, 2005, с. 7). У такій ситуації важливо зосередити увагу на оновленні методологічних засад проведення історико-педагогічних студіювань. Для досягнення таких пріоритетів вагоме значення становить опис та пояснення методології дослідження окремих історико-педагогічних сюжетів. Цьому й присвячено нашу студію, предметом якої є теоретико-методологічні засади історико-педагогічної реконструкції ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості, поширення якої в тогочасному європейському вихованні в значній мірі визначило формування цивілізаційного ландшафту сучасної Європи.

Аналіз актуальних досліджень. Основні вектори сучасної методологічної парадигми історико-педагогічного пошуку було закладено у фундаментальних працях Віктора Андрущенко, Івана Бега, Григорія Васяновича, Леоніда Ваховського, Семена Гончаренка,

Бориса Года, Марини Гриньової, Нестора Гупана, Наталії Дічек, Миколи Євтуха, Віри Ільченко, Сергія Клепка, Олени Козлової, Олександра Лавріненка, Неллі Ничкало, Аліни Сбруєвої, Світлани Сисоєвої, Ольги Сухомлинської, Євгена Хрикова та інших вчених, які запропонували оновлену, порівняно з радянською, систему методологічних координат, вибудували методичні та науково-організаційні засади історико-педагогічних досліджень.

Мета статті: вибрати, систематизувати та пояснити специфіку застосування теоретико-методологічних засад історико-педагогічного дослідження розвитку ідеї цілісної освіти особистості в європейських світоглядних світських і релігійних системах у ранній Новий час. Методологію дослідження ми представимо у розрізі **чотирьох науково-дослідницьких треків: методологічний** – опис та пояснення доцільності застосування методологічних підходів, оцінка рівня їхнього евристичного потенціалу; **теоретичний** – систематизацію ключових концептуальних положень, які відіграють роль спрямовуючого фактору для проведення історико-педагогічної розвідки; **методичний** – визначення сукупності методів дослідження, пояснення особливостей їхнього застосування; **науково-організаційний** – окреслення процесуальної специфіки проведення наукового пошуку, конкретизація його етапів та очікуваних результатів.

Методи дослідження. Вибір та аналіз теоретико-методологічних засад історико-педагогічного дослідження розвитку ідеї цілісної освіти особистості в європейських світоглядних світських і релігійних системах у ранній Новий час здійснено на основі комплексу методів, як загальнотеоретичних, так і спеціальних. Поряд із використанням опису, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, систематизації, пояснення, порівняння, інтерпретації, важливе значення становлять спеціальні методи, як-от метод історико-педагогічної компаративістики, термінологічний метод тощо.

Виклад основного матеріалу. Якість проведення історико-педагогічної реконструкції та рівень науковості одержаних висновків залежить від рівня розробленості його теоретико-методологічних засад. Мова йде про історіографічний складник, у якому важливо висвітлити стан наукового дискурсу; джерелознавчий складник, який дає змогу систематизувати джерельну базу дослідження, провести її «зовнішню» критику» та атрибутацію; теоретико-методологічний складник, завдання його полягає у виборі та доцільному використанні

необхідних методологічних підходів та спрямовуючих дослідження теоретичних векторів.

Як зазначав сучасний вчений-методолог Леонід Ваховський, методологія історико-педагогічного дослідження покликана розв'язати три ключові завдання: забезпечити правильну постановку наукової проблеми щодо її форми та змісту, сприяти критичному та цілісному аналізу теми дослідження; поліпшити науково-організаційні засади проведення історико-педагогічного пошуку; науково коректно та актуально інтерпретувати отримані висновки (Ваховський, 2005, с. 8). Від правильно вибраної та застосованої методології дослідження залежить як його об'єктивність, зокрема правильне відображення освітніх феноменів, педагогічних ідей та практик досліджуваного періоду, так й евристичний потенціал щодо інтерпретації вивчених педагогічних явищ в сучасному освітньому просторі.

На нашу думку, методологію дослідження ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості важливо представити у розрізі **чотирьох науково-дослідницьких треків**: 1) методологічний; 2) теоретичний; 3) методичний; 4) науково-організаційний). Їхня єдність та взаємодія дають змогу розв'язати два ключові завдання: перше – здійснити **гносеологічну легітимацію** представленого історико-педагогічного наративу, яка полягає у науковому визнанні (легітимації) одержаних висновків шляхом їхньої обґрунтованості та логічності; друге – досягнути **когнітивно-семантичну континуальність** історико-педагогічного знання, яка визначається внутрішньою єдністю, несуперечністю та цілісністю у висвітленні педагогічних явищ минулого.

1. Методологічний науково-дослідний трек. У розв'язанні завдань історичної реконструкції педагогічних феноменів минулого важливо бачити науково обґрунтований орієнтир, систему дослідницьких норм і стандартів, роль яких відіграє методологія дослідження. Місце **центрального** дослідницького орієнтиру вивчення розвитку ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості займає **методологія історико-педагогічного підходу**, ключове завдання якого – маніфестація самоцінності історико-педагогічної реконструкції ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості, утвердження позиції про важливість історико-теоретичного відображення її змісту, пояснення причин та рівня тогочасної затребуваності, визначення динаміки розвитку. Історико-педагогічний підхід орієнтує дослідницький вектор на вивчення педагогічних

феноменів в процесі цивілізаційного розвитку, уможлиблює його періодизацію, дає змогу виявити тенденції та особливості, окреслити суперечності та прослідкувати закономірності трансформації педагогічних явищ, дозволяє поставити ті запитання до предмета дослідження, які забезпечують наукову та об'єктивну історико-педагогічну реконструкцію (Сухомлинська, 2005, с. 45).

З огляду на специфіку предмета дослідження, історико-педагогічна методологія спрямовує науковий пошук на дотримання трьох важливих пріоритетів: **перший** – орієнтуватися на власні галузеві дослідницькі стандарти, які дають змогу відтворити та реконструювати педагогічне минуле, пояснити чинники, прослідкувати динаміку та виявити тогочасну необхідність тих чи тих педагогічних моделей освіти і виховання; **другий** – досягнути єдності історико-педагогічного нарративу з точки зору взаємодії історичного та педагогічного, дотриматися позиції про «рівновпливовість» історії та педагогіки в цілісному історико-педагогічному дискурсі; **третій** – врахувати необхідність залучення міждисциплінарного методологічного інструментарію, який би дозволив всебічно вивчити освітні ідеї, системи та практики минулого.

Реалізацію методології історико-педагогічного підходу важливо здійснювати з урахуванням філософського, загальнонаукового та конкретно-наукового рівнів пізнання, а також разом із залученням евристичних можливостей інших методологічних підходів, які дають змогу висвітлити окремі сторони досліджуваної проблеми (Ваховський, 2005, с. 9). Вибрані нами методологічні підходи представимо за п'ятьма **методологічними кластерами: філософський; історіософський; концептуальний; структурний; інтерпретаційний.**

Філософський методологічний кластер об'єднує низку сучасних теорій розвитку та є найвищим рівнем наукового аналізу досліджуваної проблеми. Мова йде про діалектичний та синергетичний методологічні підходи, а також про філософію просторово-часової континуальності:

– *діалектичний підхід* дає змогу досліджувати генезу ідеї цілісної освіти особистості в системі методологічних уявлень про взаємозумовленість і взаємозалежність явищ соціокультурного та суспільного життя, про єдність теорії та практики, сприяє з'ясуванню рушійних сил, детермінант, закономірностей, традицій, особливостей,

суперечностей і тенденцій розвитку гуманістичної ідеї цілісної освіти особистості в світських і релігійних системах ранньомодерної Європи;

– *синергетичний підхід* визначає дослідницьку позицію щодо розуміння процесу появи і розвитку ідеї цілісної освіти особистості як закономірного та самоорганізованого, допомагає розглянути динаміку тогочасної педагогічної діяльності в Європі під кутом зору кризових явищ та точок біфуркації, дає змогу прослідкувати синергетичний ефект упровадження педагогічних ідей про цілісну освіту та виховання в тогочасному європейському суспільстві;

– *філософія просторово-часової континуальності* становить вагоме значення для історико-педагогічного відтворення гуманістичної ідеї цілісної освіти особистості, адже дає змогу визначити просторово-часові межі дослідження, прослідкувати розвиток педагогічного феномену цілісної освіти в єдності минулого, сьогодення і майбутнього, успішно реалізувати прогностичні наміри дослідження.

Історіософський методологічний кластер становить особливе значення, адже ключове завдання будь-якого історико-педагогічного дослідження – досягнути єдності історичного та педагогічного, відтворити зміст та динаміку розвитку педагогічних явищ в історичному форматі. З огляду на це, цінним є побудова історико-педагогічного дослідження на сучасному розумінні історичного процесу, для якого присутньо важливими є такі історіософські орієнтири:

– *цивілізаційний підхід та історіософія циклічності* дає можливість розглядати розвиток педагогічних феноменів минулого під кутом зору їхньої динаміки, з урахуванням принципу циклічності, розумінням періодів криз та піднесень як необхідних відрізків цивілізаційної динаміки; крім того, цивілізаційний підхід дає змогу пояснити природу педагогічних ідей, явищ та процесів не лише матеріальними, але й ціннісними, культурними, національними, ментальними та інтелектуальними чинниками, допомагає пояснити причинно-наслідкові зв'язки через призму категорії «виклик – відповідь», загалом атрибутувати ідею цілісної освіти особистості в системі загальнолюдських цивілізаційних критеріїв (Калакура, 2002, с. 45);

– *лінійний підхід* становить вагоме значення, адже зорієнтовує розгляд ідеї цілісної освіти особистості упродовж усієї її педагогічної історії: від зародження в епоху Античності до сучасних інтерпретацій, дає змогу прослідкувати поступовий і незворотній процес її педагогічного та культурного збагачення, порівняти особливості

розвитку в межах «великих» і «локальних» регіонів європейської цивілізації, визначити глобальні закономірності та регіональні особливості реалізації ідеї цілісної освіти особистості.

Концептуальний методологічний кластер об'єднує ті методологічні підходи, які дають змогу вибудувати зміст історико-педагогічної реконструкції ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості, зокрема:

– *методологія історико-педагогічної компаративістики* виступає структуруючим орієнтиром дослідження, яке за змістом є системним порівнянням педагогічних підходів до розуміння гуманістичної ідеї цілісної освіти особистості та шляхів її реалізації в різних тогочасних світських та релігійних культурно-світоглядних системах: європейському Ренесансу, протестантській Реформації, католицькій Реформі, філософії раціоналізму, русько-українській філософській думці; такий порівняльно-зіставний інструментарій забезпечить умови для розкриття специфіки інтерпретації ідеї цілісної освіти особистості, розуміння її природи та цивілізаційного значення, сприятиме опису змін, що зазнала гуманістична парадигма виховання в різних світських та релігійних світоглядних системах раннього Нового часу (Басенко, 2022, с. 60);

– *антропологічний підхід* зорієнтує дослідження на розгляд людинотворчого значення ідеї цілісної освіти особистості, сприятиме вивченню поглядів тогочасних мислителів на місце і роль викладача (вихователя) та учня в освітньому процесі;

– *соціокультурний підхід* дає змогу розглянути динаміку розвитку ідеї цілісної освіти особистості з урахуванням тогочасного єдиного соціального і культурного ландшафту, дозволить виявити її гуманістично-педагогічний зміст і цивілізаційне значення;

– *аксіологічний підхід* уможливить з'ясування ціннісних векторів ідеї цілісної освіти особистості, дозволить виявити співвідношення філософії раціоналізму, християнсько-гуманістичних, ренесансних і пост-тридентських (католицьких) смислів у її змісті та особливостях реалізації;

– *діяльнісний підхід*, спрямовуватиме дослідження на розгляд практики реалізації гуманістичної ідеї цілісної освіти особистості в ранньомодерному європейському суспільстві, зорієнтує на вивчення методичних та організаційно-педагогічних засад тогочасної педагогічної практики;

– *персоналістичний підхід* зорієнтовує історико-педагогічний розгляд ідеї цілісної освіти особистості під кутом зору її творців – тогочасних мислителів та педагогів (Еразм Роттердамський, Х. Вівес, Ф. Меланхтон, Ігнатій Лойола, Мартін Лютер та інші), педагогічні ідеї та діяльність яких багато в чому пояснює динаміку розвитку тогочасних уявлень про освіту і виховання дітей.

Структурний методологічний кластер узагальнює наукові підходи, які забезпечують інструментарій для структурування дослідження, системного вивчення окремих його складників. Це такі методологічні підходи:

– *системний підхід* забезпечить теоретичну базу для розкриття змісту ідеї цілісної освіти особистості, дозволить репрезентувати її внутрішню єдність і системний характер інтеграції, сприятиме структуруванню історико-педагогічного дослідження за різними аспектами: 1) телеологічні (мета, завдання), аксіологічні, смислові засади тогочасних філософських учень щодо педагогічного ідеалу цілісної освіти особистості; 2) змістові та методичні аспекти реалізації ідеї цілісної освіти особистості в європейському освітньому просторі ранньомодерної доби; 3) організаційно-педагогічні засади втілення ідеї цілісної освіти особистості, практика реформування європейського освітнього простору в ранній Новий час; 4) реінтерпретація ранньомодерного уявлення про цілісну освіту особистості в інноваційному розвитку людського капіталу та удосконаленні сучасного освітнього простору;

– *проблемний підхід* цінний для визначення окремих завдань історико-педагогічної реконструкції ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості, дає змогу тематизувати наукові проблеми, розв'язання яких сприяє всебічному відображенню гуманістичного змісту ідеї цілісної освіти особистості;

– *парадигмальний підхід* важливий для узагальнення результатів дослідження та обґрунтування концептуально-парадигмальних вимірів розвитку ідеї цілісної освіти у європейських світоглядних системах раннього Нового часу, дозволить виокремити етапи, визначити тенденції, особливості, закономірності та суперечності реалізації філософії цілісної освіти в світських і релігійних світоглядних системах раннього Нового часу (Березівська, 2010, с. 40).

Інтерпретаційний методологічний кластер об'єднує ті методологічні підходи, які є інструментарієм опрацювання інформації та підготовки історико-педагогічного наративу, зокрема:

– *історіографічний підхід* становить вагоме значення для опрацювання стану вивченості ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості у вітчизняному та зарубіжному історико-педагогічному дискурсі, зорієнтовує на дослідження історіографічних шкіл, визначення їхньої методології, спільного та відмінного в інтерпретаціях європейської педагогічної думки та практики раннього Нового часу;

– *джерелознавчий підхід* акцентує увагу на необхідності залучення історичних та історико-педагогічних першоджерел як ключових носіїв інформації, які дають можливість об'єктивно та історично коректно висвітлити зміст, гуманістичну природу та практику реалізації ідеї цілісної освіти особистості, вимагають від дослідника опрацювання історичних трактатів, філософських творів, педагогічних наративів, у яких було представлено думки філософів, педагогів та мислителів про значення та педагогічну ефективність ідеї цілісної освіти особистості;

– *герменевтичний підхід* є інструментарієм для опрацювання історичних та історико-педагогічних текстів, дає можливість залучити герменевтичні процедури для тлумачення та інтерпретації педагогічних ідей та прочитання освітньо-виховних смислів;

– *наративний підхід* дає змогу зацентувати увагу на важливості інтерпретації доступних історико-педагогічних джерел, визначення наукової оцінки тих чи тих сторін цілісної освіти особистості, засвідчує важливість формування історико-педагогічного знання шляхом опису, аналізу та сучасної актуалізації;

– *міждисциплінарний підхід* відповідає специфіці досліджуваної теми, адже уможлиблює залучення знань суміжних наукових галузей: історичних, педагогічних, культурологічних, соціологічних, філософських, релігієзнавчих, які допомагають висвітлити окремі складники ідеї цілісної освіти особистості;

– *функціонально-прогностичний підхід* засвідчує сучасну ефективність досліджуваної ідеї цілісної освіти особистості, прослідкувати її педагогічний та людинотворчий потенціал, здійснити історико-педагогічну експертизу сучасної освітньої практики під кутом зору інноваційних викликів та можливостей.

Для історико-педагогічної реконструкції ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості вагоме значення становить дотримання **принципів наукового дослідження**, зокрема:

– *науковості* – дозволить здійснити історико-педагогічний пошук базуючись на цінностях сучасної наукової парадигми, аргументованості, об'єктивності та обґрунтованості, сприятиме уникненню бездоказовості, ідеологізованості й тенденційності в аналізі предмету дослідження, посилить логіку викладу, впорядкує дослідницьку інтенцію в координатах академізму, наукової етики та демаркаціонізму (відокремлення наукових знань від ненаукових), дозволить запобігти морально-повчальному стилю викладу історико-педагогічного наративу;

– *об'єктивності* – забезпечить системний та всебічний аналіз досліджуваної проблеми, надасть можливість уникнути спрощення та елімінації педагогічних смислів, уможливить науково обґрунтовану та вмотивовану оцінку педагогічних феноменів на засадах неупередженості, логічності та міждисциплінарності;

– *гностичності*, який сприятиме формуванню методологічної позиції про можливість правильного та адекватного історичній дійсності відтворення педагогічного досвіду минулого, реконструкції змісту та шляхів реалізації ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості;

– *об'єктно-предметної визначеності*, який дозволить здійснити чітке визначення об'єкта й предмета дослідження, окреслити напрями історико-педагогічного аналізу ідеї цілісної освіти особистості, прослідувати її витоки та сучасні актуалітети;

– *єдності історичного та логічного* – дозволить провести дослідження ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості шляхом наукового та об'єктивного висвітлення передумов та чинників її формування, особливостей тлумачення в різних світоглядних системах, динаміки розвитку та сучасного переосмислення;

– *системності*, що забезпечить всебічне висвітлення змісту гуманістичної ідеї цілісної освіти особистості в єдності усіх її тогочасних інтерпретацій, дозволить розглянути взаємозв'язок та взаємовплив всіх її складників, допоможе визначити й проаналізувати шляхи реалізації ідеї цілісної освіти особистості в тогочасному європейському суспільстві;

– *багатофакторності*, допоможе розглянути генезу ренесансної ідеї цілісної освіти особистості з урахуванням об'єктивних, суб'єктивних та інтерсуб'єктивних чинників, дозволить простежити та порівняти їхнє співвідношення, прослідкувати суспільно-політичний та соціокультурний контексти реалізації педагогічної програми цілісної освіти особистості в умовах раннього Нового часу;

– *усебічності*, що визначить відповідну спрямованість історико-педагогічного пошуку, уможливить різновекторний аналіз ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості;

– *світоглядного плюралізму* – зорієнтує дослідження на всебічний розгляд ідеї цілісної освіти особистості, сприятиме вивчення різних точок зору та історико-педагогічних підходів, що репрезентують аналіз окремих аспектів її розвитку;

– *міждисциплінарності*, який сприятиме розв’язанню завдань дослідження з урахуванням суміжних історичних, педагогічних, релігієзнавчих, філософських, культурологічних, психологічних, економічних, соціологічних і теологічних знань, їхнього взаємозбагачення та діалогу;

– *толерантності*, що визначає наукову позицію дослідника коректно, об’єктивно й неупереджено вивчати предмет дослідження, особливо з урахуванням його релігійного змісту (реалізація ідеї цілісної освіти особистості в педагогічній програмі протестантської Реформації та католицької Реформи);

– *єдності теорії та практики* – дозволить розглянути ранньомодерну ідею цілісної освіти особистості у вимірі теоретичного збагачення та практичної реалізації, а також зорієнтує на пошук педагогічних можливостей ідеї цілісної освіти особистості в сучасних умовах розбудови освіти і виховання;

– *джерелознавчої автопсії* – детермінує базування дослідження на історичних та історико-педагогічних першоджерелах, сформулює вимогу безпосереднього знайомства дослідника з автентичними текстами історичних документів і трактатів, обумовить представлення наукового огляду, опису, аналізу та класифікації історичних джерел, їхню внутрішню та зовнішню критику з метою розпізнавання присутніх характеристик;

– *історіографічної традиції та історіографічного діалогу*, що дозволить представити історіографічний складник дослідження, зіставити різні підходи вчених до аналізу ідеї цілісної освіти особистості;

– *конкретності*, що зорієнтує дослідження ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості в системі чітко визначеного просторово-часового континууму, впорядкує логіку викладу матеріалу дослідження шляхом чіткості, зрозумілості та логічності визначень і характеристик.

2. Теоретичний науково-дослідний трек. Історико-педагогічна реконструкція ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості ґрунтується на системі науково-теоретичних положень вітчизняної та

зарубіжної історико-педагогічної науки, які відіграють роль теоретичної основи та підважують науковий пошук аксіоматичними та верифікованими тезами. Це такі теоретичні позиції:

– сучасні епістемологічні та науково-теоретичні підходи щодо формування історико-педагогічного знання (В. Андрущенко, С. Гончаренко, В. Кремень, Н. Ничкало, А. Сбруєва, С. Сисоєва, О. Сухомлинська та інші);

– історико-педагогічні положення про закономірності розвитку української та європейської освіти (Л. Артемова, Л. Березівська, Л. Ваховський, Б. Год, Н. Гупан, М. Євтух, С. Золотухіна, О. Лавріненко, І. Цебрій та інші);

– сучасні концепції гуманізації освіти і розвитку духовно-морального виховання (І. Бех, Г. Васянович, О. Вишневський, І. Зязюн, В. Кремень, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Фазан та інші);

– наукові узагальнення щодо закономірностей європейського культурно-освітнього процесу у ранній Новий час (Л. Ваховський, Б. Год, М. Євтух, О. Сухомлинська, І. Цебрій та інші).

3. Методичний науково-дослідний трек. Методичний інструментарій історико-педагогічної реконструкції ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості представлено взаємодією трьох груп дослідницьких методів. Це загальнотеоретичні, емпіричні методи та спеціальний методичний кейс.

Загальнотеоретичні методи відіграють роль ключового методичного інструментарію, адже дають змогу впорядкувати історико-педагогічний дискурс, здійснити основні дослідницькі процедури. Це такі методи як аналіз та синтез, індукція та дедукція, конкретизація та абстрагування, співставлення та протиставлення, пояснення та опис, інтерпретація та пояснення, класифікація, систематизація та інші.

Вагоме значення для накопичення джерельної бази та історико-педагогічної реконструкції становлять **емпіричні методи**, зокрема пошуково-бібліографічний метод, джерелознавчий метод, онлайн-огляд тематичних web-сторінок та інтернет-проектів. Їхнє використання дає змогу зібрати, накопичити та описати необхідні історичні першоджерела та історіографічний дискурс. Реалізація принципів та інструментів бібліографічного методу в історико-педагогічному пізнанні важливо представити в описі опублікованих першоджерел та історико-педагогічної й тематично суміжної наукової літератури.

До третьої групи віднесемо **спеціальні методи**, зокрема:

– *метод історико-педагогічної актуалізації проблеми*, який дає змогу тематизувати та обґрунтувати наукову затребуваність дослідження ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості, виявити її сучасні актуалітети та гуманістично-педагогічний потенціал;

– *метод історико-педагогічної реконструкції* – для відтворення змісту на напрямів реалізації ренесансної ідеї цілісної освіти особистості в тогочасних світських та релігійних культурно-світоглядних системах, дозволить відобразити розвиток досліджуваної ідеї в системі викликів, соціокультурних та суспільно-політичних умов раннього Нового часу;

– *історико-генетичний (хронологічний) метод* – для розгляду динаміки розвитку ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості, системного визначення передумов і чинників її появи, етапів, закономірностей, суперечностей та особливостей розвитку, загалом сприятиме розв'язанню поставлених завдань в системі визначених історичних просторово-часових координат;

– *метод історико-порівняльного (компаративного) аналізу* – відіграє вагоме значення, адже дає змогу системно зіставити особливості розуміння ідеї цілісної освіти особистості в філософсько-педагогічних і релігійно-теологічних системах раннього Нового часу, сприяє визначенню спільного та відмінного в трактуванні її змісту та шляхів реалізації;

– *структурно-логічний і структурно-функціональний методи* сприятимуть відтворенню системного характеру, висвітленню структурних компонентів і представленню характеристики напрямів реалізації ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості у широкому ренесансно-гуманістичному та соціокультурному контекстах;

– *метод історіографічного аналізу* – дає можливість проаналізувати історико-педагогічний, історичний, культурологічний, релігійно-філософський дискурс щодо змісту та шляхів реалізації ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості, співставити надбання зарубіжних і вітчизняних історико-педагогічних шкіл щодо оцінки та інтерпретації ренесансної ідеї цілісної освіти особистості;

– *метод історико-педагогічної інтерпретації* – сприяє науково обґрунтованому та всебічному вивченню ідеї цілісної освіти особистості, зорієнтує дослідження у напрямі логічного, історично правильного та наукового відтворення досліджуваної проблеми;

– *герменевтичний метод* забезпечує залучення наукових технологій аналізу та тлумачення історико-педагогічних джерел, пошуку «відкритих» та «прихованих» смислів, «внутрішню» критику першоджерел тощо;

– *синхронний і діахронний методи* – для розгляду гуманістичної ідеї цілісної освіти особистості в розрізі ранньомодерної доби, а також в єдності історії та сучасності, їхніх взаємозв'язках і взаємовпливах;

– *персоналізації (біографічний метод)*, який дозволить посутньо розкрити внесок тогочасних мислителів, релігійних діячів, педагогів, філософів у гуманістичне збагачення ідеї цілісної освіти особистості, її популяризацію у ранньомодерному європейському суспільстві;

– *методи типологізації та класифікації* залучені для упорядкування та структурованого відтворення окремих сюжетів дослідження, групування джерельної бази, аналізу історіографії, систематизації методології дослідження тощо;

– *метод термінологічної селекції (історико-понятійний)* – для відбору та обґрунтування понятійно-категоріального апарату, розкриття змісту та уточнення сутності ключових термінів, концептів і категорій, уживаних у дослідженні, адаптації тогочасних термінів до сучасного наукового сприйняття.

4. Науково-організаційний трек. Попри те, що історико-педагогічне дослідження не є експериментальним, його проведення також потребує процесуальності та послідовного розв'язання низки завдань, що й обумовлює необхідність визначення етапів дослідження, зокрема:

– *пропедевтично-емпіричний*: пошук та опрацювання історичних першоджерел, філософських, педагогічних, релігійних та інших трактатів, епістолярної спадщини, офіційних документів, що репрезентують тогочасне шкільництво, вивчення та аналіз історіографії, визначення науково-методологічного інструментарію із проблематики освіти і виховання в Європі в ранній Новий час;

– *проблемно-пошуковий*: формулювання та обґрунтування теми дослідження, окреслення його теоретичних засад, побудова концепції та визначення гіпотези, яка попри історико-педагогічний зміст, становить вагоме значення та дає змогу ширше висвітлити різні складники гуманістичної ідеї цілісної освіти особистості;

– *змістовно-реконструкційний*: історико-теоретичне висвітлення змісту ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості, комплексний

історико-порівняльний аналіз її змісту та шляхів розвитку в європейських світських та релігійних культурно-філософських системах раннього Нового часу, опис цільових, змістових, методичних, організаційно-педагогічних вимірів ідеї цілісної освіти особистості, реконструкція її гуманістичного змісту та тогочасних практик реалізації;

– **концептуально-теоретичний:** узагальнення соціокультурного та антропологічного змісту ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості, обґрунтування концептуально-парадигмальних вимірів її реалізації в європейських світоглядних системах раннього Нового часу, виокремлення етапів, тенденцій, особливостей, закономірностей та суперечностей педагогічного поступу, гносеологічна легітимація історико-педагогічного наративу;

– **практико-інтегральний:** пояснення перспективних напрямів реінтерпретації ранньомодерної ідеї цілісної освіти особисті в розбудові сучасного освітнього простору, визначення міри ефективності тогочасних педагогічних методик в сучасній практиці освіти і виховання.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. У запропонованій студії ми не прагнемо представити «істинну» методологію дослідження ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості. Ми ставимо перед собою завдання вибрати таку методологічну програму, яка б забезпечила об'єктивність, достовірність, науковість історико-педагогічного наративу, єдність його теоретичного та прогностичного потенціалу. Запропоновані чотири науково-дослідницькі треки (методологічний, теоретичний, методичний та науково-організаційний), акумулюють необхідний теоретичний інструментарій, який дає змогу науково та в порівняльній педагогічній парадигмі розглянути теоретичну побудову та реалізацію гуманістичної ідеї цілісної освіти в умовах європейських трансформаційних процесів у ранній Новий час. Звісно, що історико-педагогічний наратив, за влучним висловом Леоніда Ваховського є «... результатом пізнавальної діяльності суб'єкта [вченого], який творить реальність» (Ваховський, 2007, с. 43). Водночас, дотримання наукової методології дозволить посутньо відтворити зміст та шляхи реалізації ранньомодерної ідеї цілісної освіти особистості, реконструювати її феномен з урахуванням тогочасних умов та суспільних викликів в європейському державно-політичному та культурно-релігійному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

- Басенко, Р. (2022). Від античної “καλοκάγαθία” та ренесансної “pietas litterata” до постмодерної “holistic education”: генеза ідеї цілісної освіти особистості. *Естетика і етика педагогічної дії*, 26, 58–71. (Basenko, R. (2022). From ancient “καλοκάγαθία” and Renaissance “pietas litterata” to postmodern “holistic education”: the genesis of the idea of holistic education of the individual. *Aesthetics and ethics of pedagogical action*, 26, 58–71).
- Березівська, Л. (2010). Основоположні засади історико-педагогічних досліджень: теорія і методологія. *Шлях освіти*, 1, 37–42. (Basic principles of historical and pedagogical research: theory and methodology. *Way of Education*, 1, 37–42).
- Ваховський, Л. (2005). Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми. *Шлях освіти*, 2, 7-11 (Vakhovsky, L. (2005). Research methodology of the historical-pedagogical process: statement of the problem. *Way of education*, 2, 7-11).
- Ваховський, Л. (2007). Наратив у історико-педагогічному дослідженні: методологічний аналіз. *Шлях освіти*, 1, 42-45. (Vakhovskiy, L. (2007). Narrative in historical-pedagogical research: methodological analysis. *Way of education*, 1, 42-45).
- Гупан, Н. (2017). Історія педагогіки: питання кризи і розвитку. *Український педагогічний журнал*, 1, 110–115. (Hupan, N. (2017). History of pedagogy: issues of crisis and development. *Ukrainian Pedagogical Journal*, 1, 110–115).
- Калакура, Я. С. (2002). Історичне джерелознавство. Київ : Либідь, 486. (Kalakura, Y. S. (2002). Historical source studies. Kyiv: Lybid, 486).
- Сухомлинська, О. (2005). Історико-педагогічне дослідження та його «околиці». *Шлях освіти*, 4, 43–47. (Sukhomlynska, O. (2005). Historical-pedagogical research and its “surroundings”. *Way of Education*, 4, 43–47).

SUMMARY

Ruslan Basenko. Holistic Education of the Personality in the European Worldview Systems of the Early Modern Period: Research Tracks and Methodological Clusters of Historical and Pedagogical Research

The article presents a description and analysis of the theoretical and methodological principles of the historical and pedagogical study of the early modern idea of holistic education of the individual. The methodology of the study is presented in the context of four research tracks: methodological – description and explanation of the feasibility of using methodological approaches, assessment of the level of their heuristic potential; theoretical – systematization of key conceptual provisions that play the role of a guiding vector for conducting historical and pedagogical reconnaissance; methodical – definition of a set of research methods, explanation of the specifics of their application; scientific and organizational – definition of the procedural specifics of conducting scientific research, specification of its stages and expected results.

In the methodological research “trac” it is stated that in the study of the early modern idea of holistic education of the individual, the central role is played by the methodology of the historical and pedagogical approach. In addition, the methodological functionality of the involved research approaches is presented in five methodological clusters: philosophical (dialectical, synergetic, philosophy of spatio-temporal continuity); historiosophical (civilizational, linear); conceptual (methodology of historical and pedagogical comparative studies, anthropological, sociocultural, axiological, activity-based, personalistic); structural (systemic, problematic, paradigmatic); interpretative

(historiographic, source studies, hermeneutic, narrative, interdisciplinary, functionally prognostic). The description of the methodological foundations presents the features of the application of general scientific, empirical and special research methods. The theoretical "track" has accumulated the key provisions of modern historical and pedagogical science, determining the industry specifics of the historical and pedagogical reconstruction of the early modern idea of the holistic education of the individual. The scientific and organizational track allows us to describe the procedure and specifics of conducting historical and pedagogical research. Conclusions are made that adherence to scientific methodology will allow us to recreate the content and ways of implementing the early modern idea of holistic education of the individual, to reconstruct its phenomenon taking into account the then conditions and social challenges in the European state-political and cultural-religious space.

Key words: *holistic education, historical and pedagogical discourse, methodology, methodological cluster, methods of historical and pedagogical research, theoretical approach, stages of scientific research, early modern times.*